

„nem folytatásra: szintézisre vágyom” (Lászlóffy Aladár)

Lászlóffy Aladár köszöntése

LÁSZLÓFFY ALADÁR VERSEI

A kolozsvári szerkesztőségek

A herceg mindig ciprusokra gondol:
nagy asztalán ceruzakötegekben
a világ felől visszasütő gondból
Gibraltár, Kréta, Hirosima rebben.

A szerkesztőség ablakán kinézve
az egyetemes Thermopülé hol van:
Misztótfaluból szállni ki az égre
vagy Apácáról visszavonulóban?

A szerkesztőkben, bús fő-Hamletekben
vesztett ügyek után, a láthatáron
két bús Mikes kerül egymással szembe,
s az egyik marad mindig Kolozsváron.

Római romok, reneszánszok árnya,
románok, gótok rajcsúroznak itt lenn –
a szerkesztő kívül a Házsongárdba,
ott rendel, mint Parnasszusán az isten.

A kréta körül úgyis mindig baj van.
nagy ciprus-pennák merednek az égnek.
A pokol tüzén, tintaszín olajban
a kolozsvári velszibárdok égnek.

Változat

Yorick nem hagyott mást, csak koponyát,
s valaki koponyája a világ,
nagy úr, ahol a nagyúrnak szíve bújt
s rejtezni annyi titka megtanult.

Hagyd meg, Uram, egy ujjenyomatod,
melynek völgyeiben ellakhatok –
és hihessem, hogy az a táj hazám.
Nem jár nekem ennél több igazán.

Az én nyaram – a te eged

Fehér, kiforduló levéllel
fogadja új lomb a szelet,
zöld rongyköpeny, mit élet bélel
s bírja a fagyosszenteket.

Száraz a május, tél se volt jó,
az új fészekben a madár
valami hús és tavaszt ontó
nagy lelkes suhogásra vár.

De szél se jön, csak percek jönnek,
seprik a száraz vonatot,
ennek a törmelék-özönnek
tetejét, ahol most vagyok,

bennem a csalódott madárral
a koravén füvek felett.
Az én felhőm, a kár is rám vall,
az én bűnöm – a te eged.

Káprázat

Medárd, a legutolsó császár,
Medárd, a késett fáraó.
Esik, itt önmagához átjár
méd vízözön és szkíta hó.

Növényi népek bólogatnak,
könyökük néha összeér.
Mint hadsereg: most inni kapnak,
s majd felindulnak valamért.

Holdjaik helyben-menetelve
követik mélán a napot:
örökké buzgó éleletve
mindnyájuknak hazát adott.

Övük a birodalmi távlat:
nagy, gyomtalan lapályokon
a szél szagol, akit találhat,
az mind, az mind, az mind rokon.

Csak itt Linné a Herodótosz,
mesél de bello gallico,
a helvét átoson a góthoz
(méd vízözönhöz szkíta hó)...

S esik. Medárd fenn áll a mennyben.
A szemle végén légiók,
mint szalma, a halálba mennek.
Ki tudja még: Medárd ki volt?

ÚTBAN TORDA S TRÓJA KÖZT

SZILÁGYI ISTVÁN

Rémlik, az istenek olykor kiválasztanak a világba, életbe indítandó lelkek közül egyet-egyét, akit azzal ajándékoznak meg – vagy azzal sújtanak? – hogy majd ráterhelik megéltélményként mindazt, amit egy vidék, néha egy földrésznyi táj tágas terein az idő összehordott: kincset és kacatot – szellemit csakúgy, mint érzékekkel közelíthetőt. No meg örvendezzen és szenvedjen végig a kiváltságos minden emberrel történhető – hogy aztán azt, ami mindebből megérintette, tartsa számon, őrizze meg, hogy fölmutathassa, amikor majd odahordja betűBABEL falai alá. Erre minálunk Lászlóffy Aladár választatott ki. Hogy pedig megbízatásnak sikerrel járasson a végére, adtak ehhez neki az égiek (vételeztek számára a szertárból?) egy egész ceruzacsakonkot, majd kéthüvelyknyi hosszút... Hogy legyen mivel hadakozzék, mire támaszkodjék, mivel miveljen – örökké útban Torda s Trója között. Egy olyan életidő évtizedeiben, melyekben több ember élt a földön, mint ezek előtt bármikor. És több gyalázat, kurvaság esett meg az emberrel, hogysem azt valaha is számba vehetné a maradék. Levitézlett eszmék rothasztják az elmét; ezernyi megkergült enciklopédia millió szára verdes kétségbeesetten. Az eljövendő gazdátlanság rémképe gyötri a fölöt? Miután a kódexmásoló műhely fedele beszakadt?...

Közben minden ilyesmi állapot igazából a szertelen szellem prérije. Mely egyben olyan panaszos iroda is, ahol a bioszféra minden nyűszítójét meghallgatják. Hogy aztán együtt-érző makroháborgás legyen az ítélet – mikroesszéiben elbeszélve. A Lászlóffy Aladáré féle zabolázhatatlan természetű tehetség számára, elképzelhető, hogy e nyugtalan kor akárhoa valami földi paradicsom... (Csak persze jósorsunk óvjon az efféle édenben a társbérítőktől.) ...Amúgy minden létező összevethető, s ha e műveletről példa nyerődik, az mindjárt üzenethordozóvá facsarható. No meg ha az állítások, ítéletek színe-fonóját egymást tagadóvá forgatjuk, az igyekezet máris morált gyöngyözik:

„Teremtetek rendet, hogy legyen, mit megtagadnom,
Jöjjön hát a káosz, hogy legyen, mit rendberaknom”.

„Vigyázzátok az almavirágot, (de/és)
Ne tapossátok el a cserebogarat”.

„Viseljétek gondját kékvércsének, ölyvnek, (de/és)
Óvjátok féltőn a nyúlfiakat”.

„Ne öldössétek az örményeket, (de/és)
Engedjétek szabadon Nazim Hikmetet”.

„Miért füstöl s okádja a látát a Vezúv?
Meddig marad még nyugton a nyavalyás?”

„Reneszánsz hordák rontják, borogatják a gótikát.
Neandertáli Pupunyenyere tata szolgálati kőbaltája
kicsorbult a nagy hadonászásban”

„Óriáshomárollót hozatunk messzi tengerekről transzszilván tallérokért. Hogy ez mire lesz jó nekünk? Hagyjuk már az örökös kispolgári haszonelvűséget – kovászosugorka szagú. Ehelyett a becses szerzeményt őrizendő vásároljunk Simson-puskát fél marék sestertiusért kótyavetyén”. Mind e közben Hephaisztosz bácsi ólomkatona öntéshez készülőd; (megrendelő az aranyörögösi pionírtanács). De nem ám valamely tűzhányó mélyén lát neki a melónak, hanem fõnn az Attila út 36 szám alatti padlásalakás-Olümposzon, ahol majd a cserépkályha lesz a kohó.

...Míg bámuljuk, hogy a mester bozontos szemöldöke-billenése mint rendezi sorba, s küldi csatába a sereget, körülöttünk egyre gyarapodnak, majd nőnek, növekednek a könyvoszlopok, folyóirat-halmok, újságkupacok. Mikor már-már a vállunkig érnek, elkezdenek csendben ringani, hullámozni velünk. Aztán a hullámok tovasodorják e Gutenberg-hagyaték darabosát, s cseréptetőig töltik fel a szomszéd padlásteret vele. Ahol majd jól-nevelt menyétcsalád őrzi a sok láda kultúrát. A Menyétszülék vizsgáról várják haza a fiakat, majd egérfüle-farka-csemegével traktálják a kis doktoranduszokat.

– A nehezen már megint túl vagyunk – sóhajtja menyét mama.

– Vagyunk a nyavalyát – legyint a morózus atya. – A neheze még hátra van.

Toma várának romjai.

LEVÉL LÁSZLÓFFY ALADÁRNAK

GÁLFALVI GYÖRGY

Kedves Ali, alig félórája tettem le a telefonkagylót, s azóta belső monológba torkolt párbeszédünk; ezen tűnődöm, ismét elszalasztottam az alkalmat, nem mondtam el Neked valamit, aminek elmondására évtizedek óta készülök, s mikor máskor, ha nem most, el kellett volna mondanom. Sohasem tudtam belenyugodni a nem kívánt korai felismerésbe: minden elmondhatatlan, minden felfoghatatlan. Magamtól és másoktól, nem utolsó sorban Tőled azt tanultam: ellenálva és ellenélve a tapasztalatnak, arra kell törekednünk, hogy azt is kimondjuk, amiről nem lehet vagy nehezen tudunk beszélni.

Az a helyzet, Aladár, hogy esetemben inkább akaratlanul, mint akarva, beleszóltál az életembe. Nem elsősorban azzal, hogy 1965 májusában –mint majmot a fáról – lerángattál a padlásszobából – galléromnál fogva – akkor még jövődöbéli, első főszerkesztőm elé penderítettél; sokan mondhatják el magukról, hogy a Te széles hátad mögött masírozott be az irodalomba. (Szilágyi Domokos ezzel kapcsolatban nem minden alap nélkül ironizált szárazdajkai hajlamaidról.) Legalább ilyen hatásosan – azt is mondhatnám kézzelfoghatóan – szóltak bele életembe verseid, előbb együtt, összhatásukban, egy végre lehetségesnek bizonyult, szívem és elmém szerint való emberi és művészi alapállást példázva, később már strófékra, sőt sorokra lebontva, melyek a legváratlanabb pillanatokban, ellenőrizhetetlen libikókán bukkantak fel a mélyből, mint azok az emlékek, amelyekről nem is tudjuk, hogy emlékeink, de élnek, munkálnak bennünk, mondhatnám tudtunk nélkül formálnak minket. Alkalmi beszélgetésekkor és nagy nyilvánosság előtt megszólalva magam is elcsodálkozom, hányszor fűzöm, szinte önkéntelenül mondataimba soraidat, minden bizonnyal időnként pimaszul plagizállak, mert beszéd közben nem tehetem ki akkurátusan az idézőjeleket s lábjegyzeteket sem használhatok, pedig most például nagyon kíváncsi lennék, hol és mikor írtad (és szó szerint így írtad-e le) hogy nem szabad az embert nagyobb közösségbe helyezni, mint amekkorát át tud fogni szeretetével. Beleszóltál az életembe azzal is, hogy e szeretetteddel átfogható közösségbe engem is belevontál, annak ellenére, hogy sokszor előadott anekdotád szerint én tizenkilenc éves koromban kegyetlenül közöltem Veled: Te nem értesz meg minket, fiatalokat, mert a huszonnégy évvel túlságosan öreg vagy hozzánk. S mondtam ezt éppen Neked, aki addig is, azóta is csökönyszerűen törekedtél arra, hogy e világot s benne magunkat megértsed, mielőtt újrakölténéd.

Veled mindig nagyon jó volt beszélgetni; Téged hallgatva mindig nagyon jó volt hallgatni. Nem mindegy, hogy ki mellett hallgat az ember. Legutóbb például az Írószövetség Választmányának az ülésén Téged hallgatva arról hallgattam, hogy bár az elmúlt tizennyolc évben a történelem malmai gyorsabban őröltek bennünket, mint az előző években,

most úgy érzem, hogy ezek a malmok le fognak lassulni, bár ugyanarra a kerékre járnak, mint régebben, működési elvük egyre inkább a hetvenes-nyolcvanas évek logikájára emlékeztet. Nem kalapálnak üresben, liszt helyett minket járnak. Ismét kivárási korszak következhet, de mi, Aladár, mire várhatunk és milyen alapon? Mert az életünk arról szólt, hogy évtizedekig kívártunk és kibírtunk, ám látjuk, mi lett belőle. Hetvenévesen (de akár hatvanöt évesen) még keservesebb kívánni és kibírni. Ráadásul egyre nehezebben megy ez a mindennapos kibírás, mert elhalasztódtunk, elhasználtuk magunkat. Végighajszoltuk magunkat az életen; jó lenne még annál is bölcsebbnek lenni, mint amilyen Te vagy, Aladár, s nem sajnálni azt a másik életet, amely mellett elszárgultunk. Mert az elmúlt fél-évszázadban meg nem élt élményeinket immár sohasem pótolhatják megmaradt esélyeink, lett legyenek azok bármely fényesek.

Most már bevallhatom Neked, Aladár, hiszen közösen is bucsálódunk felette eleget, hogy a hetvenes-nyolcvanas években, jogosnak érzett önvédelemből, hol ösztönösen, hol szándékosan tompává és aluszékonyvá szelídítettük magunkat, még pótcselekvéseinkben sem közelítettünk a teljesség illúziójához. Kollektív bóbiskolásunk közben Te mindig azok közé tartoztál, akik (szóban, írásban, magatartásban) az éberség felette szükséges voltára figyelmeztettek. Korán megfogalmazott hitvallásodat sokat idéztem, s biztos vagyok benne, hogy nem koptattam el: „... ami engem illet, / Most már kirtartok, míg lehet / s a majdnem teljes hangzavarban / beszéltetem a szellemet.” (Monsieur)

Ilyenekről hallgatók Aladár, hetvenedik születésnapodon, s a kavargó emlékek, strófák és töredékek közül az ördög tudja, hogy miért, történetesen Öregedés című versed négy sora jut eszembe: „Ha van kinek, hát bizonyítottam / Hogy megmaradok világ nélkül is. / Csupán a csendem hülye, nem nyugalmas, / S persze a fütyöm nem hegyes, hamis.”

Életünk tapasztalatának ellenében a „küzdj és bízva bízzál” logikájának hétszer átlótt pajzsát szegezve szeretettel és bajtársi kötöttséggel ölel melléd öregedett barátod,

Gálfalvi György

A tomanádaskai Hadik-kastély (18-19. sz.).

EGY ÉLETMŰ „LÁTHATATLAN TERÜLETE”¹

SZÉLES KLÁRA

„... nehéz vállalkozás, hálátlan és sokszor szükségtelen feszegetni ...elemezni, kutatni, körüljámi kortárs-bennfentességgel vagy utókor-szemmel azt a láthatatlan területet, senkiföldjét, melyet a ráépített befejezett művek tesznek többé-kevésbé láthatóvá, érzékelhetővé. Többé-kevésbé beláthatóvá.”

(Lászlóffy Aladár: *Szabó Lőrinc költői helyzetei*, 1973. 16.)

Hogy lehet illő, kompetens összefoglaló képet adni egy alkotóról, aki maga ezt vallja, úgy látja:

„...meggyőződésem, hogy életünk minden pillanatában feloldva ott van életünk összes pillanata.”²

Hogy lehet helyénvaló holmi időrendbe-igazítás ott, ahol az egész életmű egyik alapvető jellegzetessége egyféle „boldog anakronizmus”, amely „csak az időt s az embert szolgálja”³ Hogy lehet elkezdni például a szülőföld, szülőhely megidézésével, amikor a költő hangsúlyosan, többszörösen állítja: „Igazi szülőföldünk egy kor.”⁴

...S ugyanakkor, ráadásul, nála „egy kor” sohasem egyetlen időszak, s különösen nem emberöltő-értelmű, hanem előzmények együttese, korok egymásutánjának sorozata, teljes visszapillantó tükörből, avagy „ásatások”-ból. Az emlékezet és az egyetemes emlékezet – múzeumok, gyűjtemények, könyvtárak, kítüntetett szürkeállományok – kincstárából, emígy különös belső következetességgel felfüggesztve az IDŐszabályt is, akár a „TÉR-szabályt.”⁵

A kérdések végig gondolása közben, szándékos az, hogy már az első mondatban „összefoglaló kép” szerepel monográfia helyett, s hogy az alanyt, a témát „alkotóként” je-

¹ Részletek a szerző 2007-ben megjelent Lászlóffy Aladár-monográfiájából

² Lászlóffy Aladár: *A képzeletbeli ásatás*. Regény. Bukarest, 1987. Kriterion K. (Kiemelések itt és a továbbiakban tőlem: Sz. K.)

³ I. m. 5.l.

⁴ Lászlóffy Aladár: *Születésnap, Igazi szülőföldünk*. = L. A.: *A hétfejű üzenet*. Versek. Bukarest, 1976. Kriterion, 1999.

⁵ Lászlóffy Aladár: *A képzeletbeli ásatás*. 5. Ld. 1.-2. sz. jegyzet. Története „sokféle térszabályt kénytelen felfüggeszteni...”

lőlm meg, ahelyett, hogy költőt, író, elméledőt stb. mondanék. Hiszen szabad-e, helyes-e szabályos monográfiát írni arról, akit alapvetően a szabályok mindenkor áthágása jellemez. Helyes-e formataratóan beszélni arról, aki állandó formabontó/teremtő, kísérletező (még a látszólag ennek ellentmondó, „klasszikus”, „kötött” formákhoz visszatérve is az). Helyes-e költőnek, írónak, egyébnek nevezni, amikor – visszapillantva különös erővel – szembesülhetünk egy derengő felismeréssel. Azzal, hogy poétikai (avagy még poétika-előtti?) lényegében nyitott kérdésnek tekinthető nála: minek is nevezhetőek igazában mindazok a megjelent munkái, írásművei – egészében az eddig nyomtatásban napvilágot látott 39 kötet, – amelyek közül a legtöbb az önmaga alkotta szabály megszületésének folyamata. Legkevésbé tekinthető „szabálytalannak. Látszata csupán – (bár igen megtevesztő látszata!) – a szabályoknak fittyet hányó költői nyegleség, pongyolaság, nemtörődömség, kihívó, hetyke, kamaszos, számárfület mutató, szándékos „szabálytalanság”, „szabálytalankodás” (ez is józsefállítás, avantgarde-os). Máskor meg éppen a homlokegyenest ellentéte ennek: nem átal a legősibb, legprimitívebb, avagy leghagyományosabb – csengő-bongó formákhoz, netán „rigmusokhoz” visszatérni, mintegy engedékenyen („szolgaián”) formát követni. Gyermekvers-változatoktól, dudorászó népdal-melódiáktól csasztsukáig. (Ismét csak József Attila jut eszembe, – s Weöres Sándor –, dúdolóik, mondókáik. Az, amikor a vers, a nyelv, a rím, a ritmus-émlék maga termi a dalt, a formát. „Ének, hajlj ki ajkamon...”). Ugyanakkor – avagy más alkalmakkor – a bravúr, a virtuóz nyelvi, ritmikai, poétikai alkotás újabbfajta poláris ellentéttel ejtheti zavarba a gyanakodva olvasót. Lászlóffy Aladár olyanféle verselési brillirozásokat, ritmus-, forma-, rím-, szójátékokat, egységgé formálódó, sokrétű belső összefüggés-rendszerét bocsátja ki (ujjai), lírikusi tolla alól, mint amilyenekhez hasonlókat Arany János nyelvi játékaiban (a voltaképpen utólag felfedezettekben⁶), majd Babitsnál, Kosztolányinál, Weöresnél, – s ismét csak József Attilánál – legközelebbiként: Szilágyi Domokosnál találunk. (Lám, nem is olyan példátlan! Inkább, külön-külön, hangsúlyozottan egyedi mivoltában „példás.”) Egy-egy említésnyi példa, a pálya elejéről, s a 2000-ben megjelent kötetből:

*Mindenik költő úgy érezte: őse
A mindentmegértésnek – pedig ő se!
(1965)⁷*

A már „megengedhetetlenül” tiszta rím, sőt, kecskerím. A legutóbbi gyűjteményből pedig például egyetlen verssor kívánkozhat mellé: „Az idő megint életemre tör?”

Ez is rím-, szó-, jelentés-játék. De talán még fokozottabban és sűrítettebben az, mint a korábban idézett példa. *Antik féltalmok* című versből való a kiemelt sor.⁸ Olyan különös felépítésű műből, amelyben a négyszer 14-soros, – külön-külön is teljes egységnek tekinthető – darabok szervesen, többszörösen egymáshoz kapcsolódnak, sokszoros belső sza-

⁶ Vö. Vargha Balázs játékra és Szili József irodalomelméleti vonatkozásokra figyelő munkáit e kérdésről, példák sokaságával (Vargha Balázs: *Arany János játékaik*. 1994.; uő.: *Szőrendi Arany-szabályok*, Új Írás, 1992.; Szili József: *Arany-féle ördöglakatok*, Új Írás, 1991/1-4.; uő.: *Arany hogy istenül*. Az *Arany-líra posztmodernsége*. Bp.1996. Argumentum.

⁷ *Köd*, ill. in: „...*hogyan kitudódjék a világ*”. Válogatott versek. Bp. 1980. Magvető Kiadó, 47.

⁸ *Bársonyok és Borgiák*. Bp. 2000. Kortárs Kiadó, 15-17. A kiemelt verssor kétszer is ismétlődik, előbb ponttal, később kérdőjellel a végén.

bályszerűséget hordoznak, egyedi vers-remeklésként. Bármely irodalomtörténeti elődjétől megkülönbözteti az a tény, hogy a négy rész címét, tárgyát adó négy, patinás erdélyi város költői megjelenítése többrétű, bűvös poétikai négyezőget alkot. *Torda, Enyed, Gyergyó, Déva* adott lírai megidézésében négyesüknél több, teljesebb, jelentésgazdagabb egységet, mélységet rejt és sejtet.⁹ Jó példának tekinthető arra a fajta irodalmi rekonstrukciónak is nevezhető tevékenységre, amely az egész Lászlóffy Aladár életműben jelen van, s alapvető jellegzetességeként van jelen. Kellő kifejezést keresve, s ehhez saját műveikhez fordulva, mondhatjuk ezt a fajta, szüntelen, szorosan és egyszerűen személyiségéhez kötődő; szigorúan egyéni szenvedélyeiből és fegyelméből: adottságaiból és eltökéltségéből fakadó munkálkodást állandósult „ásatások”-nak.

A szó ismét a kezdetben idézett regényére utalhat legközvetlenebbül, *A képzeletbeli ásatás-ra* (1987.). De például ez a cím, ez az önmegjelölés, – melyik művére nem illik? Van-e olyan Lászlóffy-mű, amely valamiképpen nem lenne „ásatás”? Főként az itt is alkalmazott, többféleképpen átvitt értelemben, s a „képzeletbeli” jelzővel dúsitva? Vajon a verskötetek mindegyike – a *Hangok a tereken-től* (1962), a *Színhelyek-től* (1965) a *Bársonyok és Borgiák-ig* (2000); – a regények, novellák a *Héphaisztosz-tól* (1969) a *Seregek Urá-ig* (1998) – nem képviselik-e efféle, költői, képzeletbeli ásatások részeit, lépéseit? S talán még fokozottabban mondható el ez az „egyéb” műfajokhoz sorolható művekről, könyvekről. A talán „esszéknék” nevezhető kötetekről (a *Szövegek szövetségé-től* [1988] a *Szélmalom-leltár-ig* [1999]), – illetve a „mesék és monológok”-nak keresztelt gyűjteményről, avagy temető-monográfiának címezhető tekintélyes albumról (*A holdbéli pásztor, – Házsongárd* (1989). Az elsőként említett regényről írja, – de, úgy vélem, egyúttal szintén az egész életműre vonatkoztatható találatként gondolkodtat el – Csapody Miklós: „*A hangulatos régész-szakaszó a címben jellemző, ám csalóka metaforája ennek a költői regénynek. De csak megtéveszt, be nem csap.*”¹⁰

Ez az „ásatás”-szó, fogalom, metafora – egyetlen, önkényesen kiemelt ürügy, esély csupán – arra, hogy felvillanthassam: ebben az életműben nemcsak a versvilág, hanem például líra és próza, líra-próza és esszé, avagy másféle művészi megnyilatkozási módok sajtáságosan, s Lászlóffy Aladár egyszeri műhelyét jellemző módon élnek egymás mellett, születnek egymás után, – vagy inkább fakadnak egymásból. Egymásból? Inkább abból a közös talajból, amelyet az előrebozsátott, választott mottóban, Szabó Lőrincről szólván, maga az alkotó „*láthatatlan terület*”-nek, „*senkiföldjé*”-nek nevezi.

Úgy vélem, ez az utóbbi, az eredendő közös táptalaj, a mintegy „sorsszerű” gyökérzet az alapja, indítéka annak, hogy az említett (s említetlen) esetek legtöbbszörében (vagy talán mindegyikében?) műfaji határokat lép át, módosít, mellőz, avagy teljesen megváltoztat – igen látványosan, alig láthatóan, avagy teljesen láthatatlanul!¹¹. (S ezek a határok nem-

⁹ Részletesebb elemzést ld. *Kortárs*, 2001/ 10. 108-120. („*Isten hol vég- hol homok-várai*”...)

¹⁰ *Kortárs*, 1988. I. 155.

¹¹ Előbbire jó példa lehet akár az *És tapsolt az ideges ipszilon*, in: *A következő ütközet*, Bukarest, 1974. Kriterion Kiadó, 95-99. A kevésbé látható, avagy láthatatlan „forma-bontásokra”, átminősítésekre pedig például már a *Szövetségek* c. kötet *Változatok a dalra* ciklusa (1970. 77-133.), illetve a legutóbbi évek verskötetei anyagának többsége (*Felhősödik a mondatokban*, 1998, *Bársonyok és Borgiák*, 2000).

csak arisztotelészi, klasszikus, avagy modernitás-béli műfaji határokat jelentenek az adott életmű esetében.)

Szándékos költői, írói stb. programról lenne szó? A legkevésbé. Talán semmi sem áll oly távol a Lászlóffy Aladár-féle írásmódtól, mint a szándékosság, előre-tervezettség. Ha már szó van erről, – hát inkább ennek egyféle, sajátos ellenkezője van inkább jelen. S az a tapasztalat, feltevés alakult ki bennem, mint olvasóban, hogy éppen ez az alkati, fatális, sajátosan „szent” örökdedés bármilyen szándékosságtól, előre-eltervezettől, ugyanakkor mély tiszteletben tartása, alázatos szolgálata a „belső” (egyben holmi „vis maior”) készítetésnek, ellent-nem-állás semmi efféle kísértésnek, – tehát ez a sajátos műhely, a fúró-faragó művész legfőbb erőforrása. Erőforrás és egyben legsebezhetőbb pont, Achilles-sarok is. Úgy vélem, innen valók a műhelyforgácsok, – meg a legsikerültebb remeklések, egyaránt. Ezért könnyen lehet, hogy ha valaki nem az egészet látja, hanem ötletszerűen egy-egy részlettel találkozik, akkor nem fedezi fel önmagának az életmű lényegét. Esetleg félreismeri. (Ez a kockázat természetesen szinte minden oeuvre esetében létezik. De adott esetben mintha fokozott esélyként merülne fel.) Rendkívül egyenetlen ez az életmű. Az egyes darabok mindegyike az egészért van. Ahogyan ezt éppen adott pillanatban tenni képes. Főszereplő maga a műhely. A lankadatlan működés.

„...én egyedül az emlékkészítem után futok: annak karbantartására van gondom” – olvashatjuk egyhelyütt. S meg is okolja, miért teszi ezt: „...szerencsére nincs lezárt kor, ilyen értelemben lezárt élet sem; amíg valaki valaha még saját eleven mivoltának pillanataiba emeli az egykor élőket, minden feltámad és folytatódik”.¹²

Ebben a szellemben olvasható és olvasásra érdemes ez az életmű.

„Mit látsz egy íróasztalon?”¹³

Papírt. Teleírtat, ürest, firkákat, fecniket, sok-sok türelmetlenül, dühösen összegyűrt szemetet. „Készáru”, összedobált eszközök, és sok-sok lom, lom, lom. Rom. Mint minden műhelyben. Egy műhelyben, egyben a sok közül. A levegőben feszültség, némi, kétes öröm. Kétségek szorongató halmaza.

¹² *Montpoupon.* = A holdbéli pásztor, 1989.

¹³ Lászlóffy Aladár a könyvborítón is szerepeltetett verscíme – egyúttal hivatkozás a többi „íróasztal”-versére. Felsősorolni csak hiányosan lehet. A címadó versen kívül például: *Rizikó falai* (1999. 147.); *A tornyok möté elbújik* – Cseres Tibornak ajánlott vers (1999. 70.); *Óda a másolóműhelyhez* (1999. 187.); *Asztali arcom* (1997. 152.); *Igazi szülőföldünk* (1999. 72.); *Óda az álomhoz* (több részlete, visszatérő kép, ld. 1999. 83-186.); közvetve és értelemszerűen: *A csend órái* (1999. 34.) stb.. Voltaképpen nála az „íróasztal”, egyben a mindenkori műhely. S mindenkori műhelyek is átvitt értelmű „íróasztalok”. (*A lencse-csiszoló* etc.). Hivatkozhatunk számos és számtalan vers- és prózarászleteire. Lényegében idesorolható a művekben visszatérő, megjelenített és megidézett, jelen- és hajdankori színhely, cellasarokra stb. ahol a magános ember megfeszítetten, gyötörődve, igen ritkán: eufóriában, intenzíven dolgozik. Mindenkori kétségektől szorongatva, birkózva a hiábavalóság rémeivel. Minden ilyen, idézett kép, egyben – külön nem szerepeltetett – MOTÍVUM – közül gondolhatunk mintegy klasszikussá nemesedett jelképes munkahelyre; a művekben visszatérő Szent Jeromos szobasarokra, a tollforgató lábánál oroszliánnal. Középkori ábrázolások alsó sarkába mini-atúrként odalopott önarcképre, mint idézetre és idézetek idézetére. (Ld. Dürer-metszet.).

„Íróasztal.” Lehet ez „*térdre szorított papír*”¹⁴, notesz. Cédulára, cetlire, papírszalvétára, sajtupapírra, villamosjegyre, árcédulára, rongyfoslányra sebtiben feljegyzett, elmosódott szavak helye. Vonaton, vendéglőasztalnál, félalomban. Nyirkos kufsteini börtönben, aradi vesztőhelyen, világháborús lövészárokban, vagonban, munkatáborban. (Csak egy-egy Kazinczy Ferenc, Leiningen-Westerburg Károly¹⁵, Radnóti Miklós, Wittgenstein, Varlam Salamov kell hozzá.). Ilyen „íróasztalok” mellett „ülnek” Lászlóffy Aladár világának megidézett, végtelen sorban menetelő tagjai, tanúi. Saját létünk, múltunk tanúi.

Mit látsz egy íróasztalon? Egy olyanfajta íróasztalon, mint amilyen a Lászlóffy Aladaré? Többek közt „tükröt” is. Tükröt önmagadról, a világról, a világodról. A világról: mint történelemről, mint a történelem állandó tanulságairól és tanulságtalanságairól. Az állandó csatáról, hogy az előbbi legyen a győztes. Állandó ütközet, akkor is, ha nem bunkó, ágyú, vagy karabély atombomba a fegyver, hanem csupán egy toll. Az íróasztalánál feszülten gondolkodó tudja és átéli, hogy „...*az igazi történelem a sejtjeinkbe, a reflexeinkbe ivódott emlékezés; nem könyvből tanuljuk, hanem a vérünkbe köti valami titkos hemoglobint.*”¹⁶

Lászlóffy Aladár íróasztalán, (mint minden valódi felelős alkotó ember szellemi műhelyében), „*az ember*” maga a „*csatatér*”, az ember, mint „*egy nevelésesen vékony agykéreg*”. Az ember, aki maga „*a természet emberré formált darabja*”, s aki igazán csodálja ezt a történelmi csodát. S aki azt is tudja, hogy „*ezt a kiküzdött csodát nem lehet birtokolni, csak újra kiküzdeni, minden nap, minden órában, minden másodpercben*”. Aki tudja, hogy minden „*tett, a legbanálisabb is, döntés és választás ebben a harcban, s minden döntésünk a Neander-völgyig visszamenőleg igazolja a csodát vagy a csoda kudarcát, az emberséget vagy az embertelenséget.*”¹⁷

A költői világban vízióként:

*Galilei álmodja ezt a hadsereget.
Különben egyenként ülnek pislogó
Lámpáknál, s időnként orrukon
megigazítják a pápaszemet. És
békésen hatalmasok.*

(*Vivat Academia*, 1999. 79-80. Első közlés: 1976.)

Mi az, ami „műalkotás”, mi az, ami „kész”, – (mindig csak idézőjelben kész)?

Képlet. Esetleg képlet-sorozat. „Modell.” Lehet modell vázlata, vagy csak egy-egy apró jel, elmosódott vonás, S.O.S. a családnek, akárkinek, aki megtalálja, az embereknek. „Modell”: az életjel, az élni-akarás, az emberi lét, az emberség modellje.

Képlet, modell: az emberi tudat, az agy, az eszmélet – netalán utolsó pillanatainak élet, tartás, etika-modellje. Üzenet az élőknek. Az utódoknak. Az utóknak.

Üzenet: „*még vagyok*”, „*még vagyunk*”. Legyünk. S ne vegetatív lényekként legyünk, hanem kétféle álló, tudatunkban, felelősségünkben, erkölcsi tartásunkban is „*Embertar-*

¹⁴ *A csend órái*. 1980. 170—171.; 1999. 34.

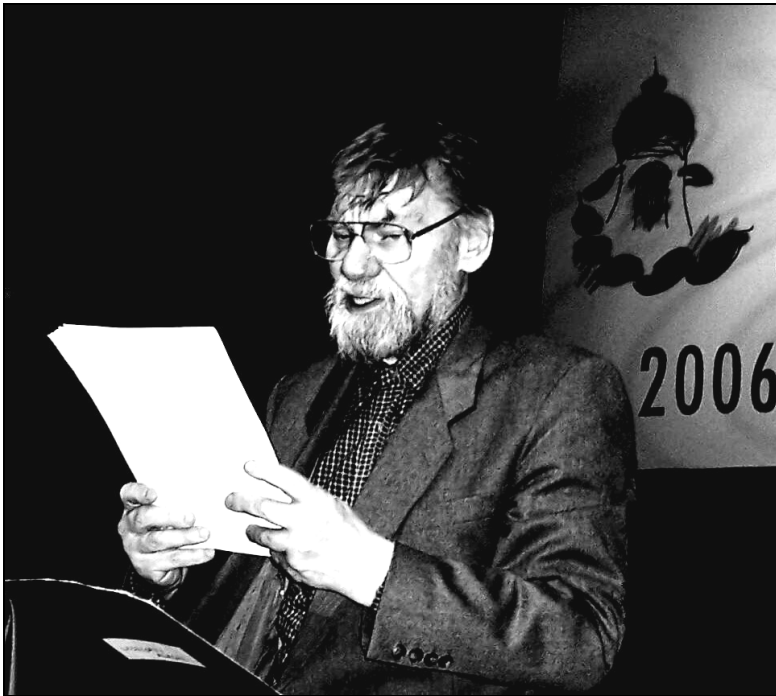
¹⁵ *A Seregek Ura*. 1998. 158-162, 183.

¹⁶ Láng Gusztáv: *A költő tiszter átlőtt pajzsa. = Látványok és szövegek*. Miskolc, 2006. Felsőmagyarország Kiadó, 278.

¹⁷ Láng Gusztáv: i. h. 279.

tásban” állva. „Állva”, akkor is, ha kétvállra fektettek; ha négylábra kényszerítettek, ha földön, padlón rugdosnak, ha nyomban felhúznak, kiterítenek „*Kiterítenek ügyis.*” DE, amíg írsz, amíg a helyeden vagy, amíg a magad műhelyében teszed, amit tudsz, amíg gondolsz, amíg őseidre, utódaidra gondolsz, – addig nemcsak „vagy”, hanem emberként lélegzel.

Ennyi a költő „világa”, világának üzenete.

*Lászlóffy Aladár felolvasás közben a Debreceni Irodalmi Napokon 2006-ban.
(Kocsis Csaba felvétele.)*

„...HOGY KITUDÓDJÉK A VILÁG”

A hetvenéves Lászlóffy Aladárról

BERTHA ZOLTÁN

Az igazi nagy költők minél magasabbra jutnak, annál szélesebb környező övezetek fókuszába kerülnek. És minél gazdagabb, többszálú az összeköttetések sajátossá szőtt hálózata, annál feltűnőbbek lehetnek a különleges, soha nem ismert, egyénileg meghódított magaslatok. Az ormok, amelyek egyszeri nagysága a többihez fűződő kapcsolatoktól is függ. A valódi – a folyó időben megálló és abból kiemelkedő – költőegyéniségek rendszerint összefoglalók, újítók és követhető távlatokat mutatók; megőrzők és megnyitók. Művük pedig így mindig gyűjtő és gyűjtőponttá válik.

Terek és korok, torlódó térségek és irodalomtörténeti korszakok kereszttűjain bontakozott ki Lászlóffy Aladár költészete, grandiózus életműve is, hogy fél évszázados folyamatokon átívelő boltozatú szellemi építménnyé emelkedjék.

Fiatalos hit, társadalmi történelmi, emberi-civilizációs remények és reménytelenségek, kisebbségi, erdélyi magyar sors, romániai nemzetiségi lét: képzelhető-e bonyolultabb konstelláció induló kolozsvári költő számára az ötvenes évek második felében? Forrongóbb lelki helyzet az egyetemes társadalomtörténeti progresszióba vetett elvont bizodalomnak és a valóságos diktatúra, a nemzet-, a kultúra-, a művészetcsontkító ideológiai rémuralom erőszakteteleinek az egyszerre történő megélésénél, átérésénél. Lendülettel szármayalni, álmodni és képzelődni a vágyakat szülő, érték- és eszménybeteljesítő jövőről, s közben megszenvedni nemcsak a proletkulttól fertőzött irodalompolitikai közeget, hanem a forradalom vérbefojtásának és meghazudtolásának a gyalázatát is. Lászlóffy ötvenhatos – októberi-novemberi – diákkori (s persze a kilencvenes évekig közöletlen) versei ködről és statáriumról jajonganak, a „vaktába-szerte az egész népre” lövető kivégzőosztagok és „jancsárók” düntetteiről, tankok tördelte fákról, romokról és félelemről, keseregve, hogy „véres város ma Budapest”, s a térképen „a magyar színt ne is keresd”. „Fekete ruha ma Magyarország”, „egyedül voltunk, egyedül éltünk, / egyedül halunk mostan meg”; elfeledve: „magyarok – voltunk”. A költészet azonban örökké kapaszkodókat, támaszokat keres – és talál. Lászlóffy Aladár a klasszikus modern magyar líra vonulatai közül leginkább a nyugatos és az avantgárd hagyományokhoz vonzódott, főként a babitsi, Szabó Lőrinc-i, József Attila-i tudatlíra, gondolati-bölcséleti létköltészet, tárgyias racionalizmus örökségéhez és inspirációihoz. (Szabó Lőrincről később, a hetvenes évek elején monografikus esszé-könyvet is írt.) Az egyetemes filozofikus lírai tradíciók ihletését és a szabad verses modernizmus frissességét egyesítő eredeti hangütés, a félig tiltott, alig-túrt „polgári” („apolitikus”) humanista irányokhoz való odafordulás nyilvánvalóan bátor erkölcsi és esztétikai

vállalásnak bizonyult a minőségtpró hatalmi diktátumokkal szemben. Az elfogulatlan, mindenségigézetű lírai szenvedély magába ölelte tehát a nagy elődök ösztönzéseit, tágas, határtalan szemléleti horizontokat fogott át, kápráztató emberiség-történeti, antropológiai, lélek- és léttani, kozmikus perspektívákat nyitott. A hagyományélesztő művészi törekvés így aztán eleven újító szándékokkal és eredményekkel fonódott össze: az áttételes, absztraháló, fogalmi költőiségtől az elmélkedő-érvelő, prózaversszerűen esszéisztikus-intellektualizált, logikai veretű nyelvi formáig, az objektív, elvont-tárgyas líratípustól a depoetizáló, antilírai, (neo)avantgarde szövegversfajtáig számtalantendenciára tárta ki az ablakot. És mindehhez csoportostul támadtak a szövetező nemzedéki társak is: a kötetekkel nagyrészt a hatvanas évek elejétől jelentkező (első) Forrás-generáció kiválóságai Páskándi Gézától Szilágyi Domokosig és Hervay Gizellától Palocsay Zsigmondig. Változatosság és összetettség, világ- és művészetszemléleti igényesség, egzisztenciálisan elmélyült műveltségélmény, szellemi és formakultúra: vérátömlesztő (idősebbekre s majd a még fiatalabbakra egyaránt ébresztő) hatású, „korváltást” előidéző, az erdélyi magyar irodalom egészét „nagykorúvá” emelő tulajdonságai lettek ezek Lászlóffyék fellépésének.

S a betöltött irodalomtörténeti szerep jelentőségéhez értelemszerűen tartozik hozzá mindaz, amit erőfeszítésük és teljesítményük máig hatóan elindított. Arra a meghatározó, jellegadó poétikai fordulatra, átalakulásra gondolhatunk, amely a hatvanas évtized végétől, a hetvenes elejétől az egynemű vallomásosság, a hagyományos élményi önkifejezés és önértelmezés beszédmódja felől a személytelenebb, sokszólamúbb és legfőképpen nyelvközpontúbb megszólalási alakzatok irányába tartott. A természetellenes határázak miatt sokáig kevesen tudtak róla, hogy ez a Magyarországon elsősorban Tandori, Petri, Oravecz nevéhez köthető folyamat a kisebbségi magyar irodalomban is lejátszódott, sőt már a hatvanas években is javában zajlott; a felvidéki Tózsér Árpád, Cselényi László, a délvidéki (symposionista) Tolnai Ottóék (vagy a párizsi emigráns Nagy Pál, Papp Tibor) mellett, velük párhuzamosan az erdélyi költők is megalapozói lettek máig hiteles, érvényes irányzatoknak, ízlés- és beszédformáknak. Felmerhetetlen szinte, hogy voltaképpen mennyi mindent és milyen színvonalon előlegezett meg például Lászlóffy Aladár abból, ami az új szenzibilitás és eklektika, a nyelv- és szövegjátékos versalakítás, az ironikus, groteszk, frivol hangvétel, a szóvicces, szócsavarásos nyelvi parádé, a személyiséghatárokat lebontó szemléleti, nézőpontmozgató viszonylagosság és többértelműség, az utalásos, idézéses, jelszókiszorító és jelentésszétszóró szövegköziség világgépéhez és technikáihoz, vagyis általában a posztmodernnek (is) tekinthető irodalmisághoz vezetett. Milyen csúcokra érve művelte és műveli ma is a szövegképzés, a szövegszervezés lenyűgözően virtuóz és átláthatatlanul sokszínű formáit, miképpen teljesítette ki az alkotásaiban feszülő hallatlan széptani értékegergiákat és végtelen nyelvi lehetőségeket („legnagyobb kalandként utazom a nyelvet”), s hogyan válhatott a szó, a „szövegek szövetsége” – a szóalak, a mondat, a szókép, az asszociáció, a lírai, prózai, esszéműfajú nyelvi katedrálisépítés – mintaadó, példasugárzó mesterévé. (Már korai nagy verseiben „a lírai én radikális átépítését”, „a személyiség decentralizálását” célozva, a világ és a személy – mint két ismeretlen – egymásnak kiszolgáltatót, egymásban létező mivoltát felfedve, a „lírai önprezentációt” „a világ és a sokféleség befoghatatlanságának és tudatának” a megközelítésével helyettesítve – Tózsér Árpád szerint.) Azzal együtt, hogy a nyelvjáték varázsába és katarzisába, a sziporkázó nyelvi és léttapasztalati humor mélységeibe, az elégikus-me-

lankolikustól a tragikusig, a komikustól a bizarrig, az abszurdtól a parodisztikusig (s a még mi mindenig!) terjedő hangnemi-stiláris sokféleségbe, az ötlet-, a geg, a tónuskavalkád sűrűjébe, az intertextuális vonatkozások özönébe törvény- és sorsszerűen ivódnak bele a legsúlyosabb történelmi, közösségi, érzelmi, etikai létkérdések is: az emberi egzisztencia végső és alapproblémái. A világtörténelem és világkultúra, az emberi és nemzeti önisméret, a vitális és szellemi létezés örök talányai, dilemmái és referenciái. A reflexióban és az emlékezetben megrétegződő és elbizonytalanodó emberélet lebirhatatlan rejtélyei. S ami az intellektus konkrét és fantasztikus, valóságtudati és szürreális szférákat bejáró kalandjaiból kibomlik, ami a gondolati árnyalatok, felismerések, képzetek, látomások összezsúfolódó tömegében megnyilatkozik: az valamifajta titok-árasztón különös, szuverén, egyszerűsmind mindenkit megérintő-felkavaró ösztörténelmi és történelem fölötti, természeti és természetméli, kulturális és kultúrateremtő univerzum. Transzhistorikus, transzkulturális lírai enciklopédizmus. És szakrális – hiszen a költő „saját szó-templomává épül”. Weöres Sándor hatalmas és hihetetlenül változatos európai és világkulturális, kultúrtörténeti dimenziókat megszólaltató nyelvmágiája után talán Lászlóffy „világillatú” (Cs. Gyimesi Éva) költészete idézi fel tematikai, hangulati, bölcséleti értelemben az övéhez leginkább hasonlítható rengetegét a legkülönfélébb kultúrkörök jellegzetes motívumainak, mozzanatainak, jelentésszerű eseményadatainak. Úgy, hogy ez döntően az örök kultúra léteremtő és létfenntartó lényegét sugallja, a szellem és az értelem, az elmemunka és a kognitív gondolkodás folytonos féltésre, védelemre szoruló minőségességét, a kollektív kulturális emlékezet és a spirituális memória feltétlen állandóságának atmoszféráját sugározza: az egzisztencia teljességét átható ontológiai mivoltának evidenciáját. A reményt a folyvást változó, de mozgékony változásaiban, variabilitásában mégis szakadatlanul ismétlődő és összeépülő kultúra legözölyösítésében.

* * *

A tűnődő, töprengő, meditatív, kontemplatív gondolkodás elsődlegessége (vagyis a „szekunder” /kultúr/élményvilág átélten elemi, elementáris jellege) kezdettől a legsajátabb vonása volt a költő lírájának. A felszínen szinte szenttelen bölcselkedésnek tetsző lélek- és létállapottá karakteresedett a szüntelen gondolati száguldozás tér és idő korlátlan szféráiban, az értelemmel telített személyiség és pszichikum (illetve a bensőséges odaadásal, intim hangulati jelenvalósággal, finom érzelmességgel, vibráló merengéssel és kognitív hitelesített racionalitás) örökös készenléte a világtörvények, a létezésokok, a jelenség-meghatározottságok faggatására. Szemlélődő, filozofáló tudatáramlás ez, elszánás és sztoikus spekuláció csak Lászlóffyra jellemző szerves egysége és misztériuma: „hogy kitudódjék a világ”; mert a „világból kell tanítani a világot!” – „Átutazóban az emberiségben”; „Én semmi mást, még néhány életet kérek”; „Szeretem / mások örömet is, mint enmagamét”; „Hol én, hol idegen”; „tudok-e egy emberben élni?” – szólnak ezerféle variációban az önkítájtás, az éntöbbszörözés hangzatai. A belső látványban, az időtlen idősíkok (az örök létidő) mozaikos, kaleidoszkópszerű, villódzó játékában – meghökkenítő költői anakronizmusok révén – neves és névtelen emberalakok, jellemformák, magatartásmódok vetülnek, gomolyodnak egymásba: az ész („az észöröme”), az eszmélet, a hit, a conatus, a küzdelem, a fáradozás töretlen kontinuumában és körforgásos lényegvalóságában. Számbavehetetlen (mert önálló, egyszemélyes írói lexikon kerekedne belőle), ki

mindenki jelenik meg az ős- és ókori, az antik, a görög-latin, a keresztény, a közép- és újkori, az európai, a közép-európai, a magyar történelem, mitológia, filozófia, tudomány, művészet képviselői közül (Homérosztól Kantig, Erazmustól Rilkéig, Apáczaitól Bolyai Jánosig) ebben a földi és égi galaktikus mindenségben, a nyelvi és szellemi időutazás meg-elevenítő műveletei során – a különféle tájak, városok, történesek, furcsa epizódok és pillanatok karneváli bőségének eláradásakor. „Mint ahogy a kiásott cserépdarabok korsóvá állnak össze a régész kezében, Lászlóffy köteteiből úgy válik az olvasó számára koherens struktúrává az a szemlélet, amellyel önmagát az emberiség, öntudatát az egyetemes öntudat, helyzeteit a történelem, az írást az egyetemes műveltség szinekdochéjaként tételezi” (Cs. Gyimesi Éva). Álom, eső, este, ősz, vonat, könyv, könyvtár, csend, betű, mondat és a többi végtelen metaforikus jelentéstereiben morajlik a szükségszerű történeti-metafizikai összeköttetés, a pulzáló-összeolvadó részek összefüggés-keresésének üzenete: „A csend óráiban én lábujjhegyen benyitottam a történelem olvasótermébe, s a jelenkor ajtaján ki is osontam”; „vállamra szállt egy mondat / valami ötszáz éves háztetőről”; „Az idő / a világra szállt, a világ vonatra szállt, / én az időre szálltam”; „betű-vonat robog át a tájon”, a „papír tájain”; „mondat-vonatok a szellem / örök menetrendje szerint / utazni hívnak minden Babilonba [...] Lapozzuk fel az őszi egeket, / az ember úgysis annyi mindent / olvas”; „A szél lapoz egy otffejtett könyvet, / A verseket a világ visszakérte.” A világ nem más, mint rejtjeles írások könyve; a teremtés és az ember kölcsönösen írják és olvassák egymást; az alkotás végső alanya utolérhetetlen és megragadhatatlan; s a reflexív tudat úgy része a világnak, hogy el is szakad tőle: napjaink posztmodernitásának is a legnyugtalanítóbb ismeret- és lételemleti enigmái ezek (már a hetvenes évek Lászlóffy-verseiben megjelenítve és boncolgatva).

Olyan szemnyitogató gondolati kincsestár ez mindamelllett, amely a legáltalánosabb episztemológiai és nyelvfilozófiai elvekkal-eszmékkel együtt a közelebbi, közvetlenebb sorsproblémák élményanyagát is magában foglalja. A „közérzeti” atmoszféra a primér gondtapasztalás tanúságaival is töltekezik, az egyéni és sorsközösségi empiria líraian átválósított közegében „a filozofikum és politikum elgondolkozató költői szintézist terem” (Kántor Lajos). A versesztétikum egzisztenciális mélységperspektíváiba egyre inkább beleszűrődnek a konkrét kislelki, nemzeti, erdélyi és kisebbségi identitás éles fájdalmai és aktualitásai is. A szubjektum belső világa ilyen tekintetben is megállás nélkül faggatott, újraértelmezett sorsükörre fényesedik. A reflektált sorsjelentés újabb és újabb rétegekben redőzik, lüketet tovább. Mert ha az időtudat, az intenzív és extenzív időátélés, s „az az időmennyiség, amennyit képesek vagyunk az egyetemes múltból gondolkodásunkba, erkölcsünkbe, érzelmeinkbe olvasztani”: „az emberség fokmérője” – akkor vészhelyzetek idején „az évezredek során mindig fenyegetett teljes emberség önvédő indulata, számon kérő szenvedélye” (Láng Gusztáv) is természetszerűen erősödik föl. A szellem végtelen szabadságigénye belerendül a szabadságfosztás minden legapróbb és persze leghatalmasabb gyötrelmébe. („Néha puszta léted vállalása / a megtehető legtöbb.”) Lélekvédő, értékmentő elégia születik és bontakozik ki ebben az időben, Erdély újabb nagy romlásának időszakában; a „ledőlési határidő” sajtó mulandóságérzetében benne rezeg a közösségi sorvadás illúziótlansága is. S a felelősség megvallása, a szülőföldi emlékezet minden vetületének számbavétele a bujdosásában is hűséges Mikes Kelemtől a vidéki templomokig, s a sorsvállalás üzenetének borongós-balladisztikus kinyilvánítása; „A pásztor tudja: el nem hagyja többé / az évszakokkal levetülő képet, / mint behunyt szemmel ismert szü-

lőföldjén / itt velük együtt jelentett az élet.” A nyolcvanas években megszaporodnak Lászlóffy költészetében a rövidülő soros, hangsúlyos verseléssel is dallamosodó, rimes-ritmikus kötöttségű darabok. A strófikus-dalszerű kerekesség, a metrikai cizelláltság, a finoman mívés hangléjtés zeneisége, a „poeta doctus” rafinériáival (bonyolult belső szófűzési eljárásokkal és harmonikus arányrenddel) kimunkált zártság jelzi azt a voltaképpen klasszicizálódást a költő pályáján, amely azután a kilencvenes években is, maig folytatódik. A látszólagos egyszerűsödés (a „reneszánsz” harmóniaérzék térnyerése) új dimenziók feltárása egyben. Megszületnek a minőségi magyar megmaradás olyan csodálatosan szép himnuszai, mint a *Vándor idő balladája* vagy a Reményik *Templom és iskolája* mellé helyezhető *Ó, iskoláim, drága iskolák!* „A múltban megfűrészeni a mát... / Ó, iskoláim, drága iskolák! [...] a lelket ébrentartó lármafák [...] Az anyanyelv, a mindig támadott / kenyérmező folyton termést adott; / ha felgyűjtják, ha beleszántanak, / eloltja égi könny, eső, patak / és testünk tölti mesgyeoldalát [...] Megtanultunk itt életet, halált, / a hajnal gyertyafénye így talált. / Bod Péterek kísértete lesi, / a sok Bolyai, Páriz, Kőrösi / árnyajakával utánunk kiált: / Ó, iskoláim, drága iskolák!”

A „hullongó poézis mindent megváltó erejét” éreztető időutazásban („Egy vers utazott rajtam át? / én jöttem át a versen?”) kikerülhetetlenek tehát a szülőhaza („Divina Transsylvania”) igézetes árnyalatai – Csíksomlyótól Szárhegyig, Gyergyótól a Mezőségig, Enyedtől Dévágig, Tordától Váradig: az „Isten várai”. Ódon veretesség és modern személyesség izzásában érlelődik, teljesedik a „hit s a munka”, a „művek szerelmét” hirdető, a történelem nehéz és foglyul ejtő levegőjét sugárzó ódaiság is, s lélek és otthonos környezet eltéphetetlenségének a bűverejű konfeszziója: „Egy táj kívül, egy táj belül, / ahogy e kettő megtart engem, / akarom én is emberül / megtartani az emberekben”. S az összmagyar kultúrórökség emlékezete és önvédelme elválaszthatatlanul társul a transzcendentális eszmélkedés áthagyományozódó és mindig megújuló készletéseihez. A házsongárdi temető például a maga különleges mivoltában Erdély múltjának sugárzó emlékműve és jövőjének záloga egyben; s a róla versben, esszéprózában, monografikus művelődéstörténeti tanulmányban annyiszor valló, benne kutató és elrövedő Lászlóffy Aladár így teszi fel a megválaszolhatatlan költői-metafizikai főkérdést: „hová mentek, akik ezt a várost ötszáz esztendeje lakták? A temetőbe. S hová tűntek a temetőből, akik ezt a temetőt aludták ötszáz évig? Az elmúlásba. De hova lettek az elmúlásból?” Alaptézisekké csiszolja a költő az oly sokakat foglalkoztató spirituális küzdelem igazságait, amikor leszögezi, hogy Erdély panasza olyan, mint „Isten rosszkedve”, vagy hogy hinni és tudni: az ember megfeszítő keresztje. Az Isten-élmény képzetváltozatai – a fohász, az „égre kiáltás, könyörgés, zsolozsma”, „az égi hullámhossz, a legfelsőbb hatalomhoz fordulás” (Széles Klára) modulációi – sajátos paradoxonokkal kapcsolják össze az égi mindenséget és a semmiséget, látatják a „fák hegyét” (mint Kányádi költeménye, a *Valaki jár a fák hegyén*), az „ághegyet”, „isten-haját”, a megsimogatható magasságot, miközben a „fák betűi” írják az embert, a nap olvassa a könyveket, s az „évszakok lapoznak”. S a nem magától értetődő, így fokozott intelligenciát mozgósító és megnyilvánító hit magasrendű kultúr hagyománya: örökös megtartó erő („Hinni abban, ami nem lehetett soha, / mégis kézenfekvő – éppen ettől csoda, / mert a világ mindig másképpen történik”; „Ó, minden hegy és minden tópart oltár, / ahol a lélek kicsit megpihen / és hangtalanul megzendül a zsolttár [...] van a lélek földrajzán egy tájék, / ahol a szó, a ház, az Úr közel”; „Erdélyi templomok fehérre / vigyáz az idő türelmére [...] A tornyok mind utánad szólnak: / nélküléd mi lesz velünk holnap [...]

Vándor, ha átvonulsz e tájon, / a harangszó csak akkor fájjon, // ha Istent s földjét – ezt az egyet, / valami folytán elfeledted”; „Karácsonyt küldj a nemzetekre, / sebeink kösse be a hó [...] Uram, jöjjön megint a gyermek, / vagy lassan végleg megfagyunk”). Elokvenciát és köznyelvi keresetlenséget, fanyarságot vegyítő intonáció közvetíti a megmaradás létszerű bizonytalanságát („mért segítené meg az Isten, / aki magán se lendít egyet? [...] térdig, nyakig állunk a bajban, / voltunk győzők, vesztesek, kvittek, / de minket mindig jégrevíttek, // járt itt Mátyás, az igazságos / s nem jutottunk az igazsághoz [...] Magyarok kiáltoznak a jégen. / Mindig ugyanúgy van, mint régen”; a „járó harangok”: „Valakiért harangoznak. / Egyet hoznak, százat hoznak, / járnak ezeréve vélünk, / mégis, mégis, mégis élünk”). Egyszerre figyelni az „Isten radarjára” (amelyen „hol vagyunk, hol eltűnünk”) és a magyar történelem kataklizmáira, megfejthetetlenül keserves bonyodalmaira s a magyar (történelmi) tudat örökérvényű (de közben mindig új és új fénytörésbe állított) igazságaira a csodaszarvasos meg a verekei honfoglalóktól Szent Istvánon át Széchenyiig, Petőfiig, Adyig és tovább: alaponása ez Lászlóffy Aladár lét- és világszemléletének, „reménytelen reményeinek”. S a romjaiban is „áldott és felismerhető” nemzeti-közösségi értékazonosság imádságos féltésében külön nyomatékot kap a „szimfonikus anyanyelv” – a „minden szóra, névre visszaintó”, „szóból zengő bonyolult delej”, „a lét örök Kárpát-öleiben” élő, az „Úrvacsorára osztott” „magyari nyelv”, a költők lelkéből soha ki ne zárható, a „balsors tartós rohamai ellen” „testünk-lelkünk fegyverévé” váló anyanyelv – titkának óvása: „Atyám, ki mindenkiben egy vagy / s a milliókban millió [...] ha engeded, hogy ezer éve / tenyészünk hegyeid tövén, / engedd hogy holtaink nevére / zölden fonódjék a remény, // ha vissza is vonnád kegyelmed, / a jutalmat, a büntetést, / hagyd nálunk kicsit még a nyelvet: / szűk szorosodban – tág erőt.”

* * *

Lászlóffy Aladár életműve olyan szövegkorpusz vagy szövegfolyam, amelynek minden műfaji megnyilatkozása – a jellegmeghatározó lírán kívül a regénytől a novelláig, az elbeszéléstől az esszéig, a publicisztikától a tanulmányig és a vallomások művelődéstörténeti értekezésig vagy a verses meséig és a gyermekirodalom mindenféle változataig – erudíció és nyelvteremtő éthosz bámulatosan szuverén egységében lélegzik. („Gyűjtőtermesztet ő, aki századok kultúrkincsét birtokolja”; „magyar és *mindenes*, s remélhetően nem utolsó polihisztorként olyan hatalmas szellemi kincs birtokosa, amely szülőföldjét, Erdélyt gazdaggá teszi” [Szakolczay Lajos].) Az epikai művek prózaművészeti, prózapoétikai újdonságai már a hatvanas években kiviláglottak: a szubjektív időfelfogástól a komplex emlékezéses technikán át a tudatelemző, tudatáramlató lélek- és környezetrajzig. Vérbeli intellektuálisanalitikus elbeszélésmodorba, előadásmódba szervesül a személyes és a közösségi múlt szenzuálisan szemléletes tárgyi-hangulati megjelenítése, az élet tünékeny egyszerűségét és megismételhetetlenségét folyvást a téridő történelmi és transzcendentalis kontextusába helyező filozofikus látásmód. Ez az egyébként a korabeli erdélyi irodalomban másoknál (például Deák Tamásnál, Panek Zoltánnál vagy Szilágyi Istvánnál) is megmutakozó újszerűség, kísérletezés ugyancsak forrásvidéke az egész magyar próza-irodalmi „korváltásnak”. De az ízig-vérig modern epikai alakítóeszközök és poétikai techni-

kák alkalmazását a hagyományosabb elbeszélőformák sajátosságaival elegyítő szintézis-törekvéseknek is. Mert azután Lászlóffy hatalmas vonulatokban kibontakozó prózairásában a történelmi és családrégény, az önéletrajzi (gyermekkori, háborús élményeket gazdagon mozgósító) emlékezésregény, a bölcséleti-hangulati esszéregény, az eseményes és korfelidéző elbeszéléstípus tradicionális keretei telítődnek az idő- és nézőpont-váltoató, linearitásfelbontó, tudattükröző szubjektív líraisággal stilizáló, metaforizáló történetmondás összetett művészségével. S a történelem egyszerre alkalom a rekonstrukció és a példázatszuggesztív számára, a dúsan érzéletes ábrázolás hol mikrorealista, hol parabolikus lehetőségeinek a kihasználására. Kultúrtörténeti, szocio- és etnográfiai, helyrajzi és társadalomtudományos dokumentumanyag páratlan bősége duzzad az európai és a nemzeti önismeret egész tárházává lényegülő leírásokban és krónikás tudósításokban, a valódi-valószerű realizmusban és az átképzeléses, áltörténelmi, mesei fikciókban egyaránt: a mítosztól a legendáriumig, az aprólékos (olykor panoptikumszerűen kiszínesített) korrajzig – mondjuk várostörténeti vagy hadászati részletekig ívelő panorámákban. S a rezdülésnyi mozzanatok is megelevenítő figyelem és rezonancia tarka szövetségéből megrendítő (egszersmind égetően aktuális) sorsigazságok domborodnak ki. A számvetést végző, bujdosásnak induló Rákóczi lelkéből például ilyen sóhaj szakad fel: „Mi lesz a kicsi nemzetekkel itt?”

„Héphaisztosz”; „Papírrrepülő”; „Az ólomkatona hadifogsága”; „Szigetvár lakatja”; „Svájci határállomás”; „A képzeletbeli ásatás”; „A holdbeli pásztor”; „A jerikói trombitás”; „Botrány Gordiuszban”; „Longobárd korona”; „A Seregek Ura”; „Szélmalom-lettár”; „Gyarló és kalapács” – ilyen címek jelzik a natúra és história, egzisztencia és kultúra szféráiban elvégzett szellemi peregrináció létmodusának elbeszélő és esszépróza, politikus-publikus-cisztikus, helyzetűdősítői lenyomatát. Az érzelem és értelem, fantázia és bölcsesség kényes egyensúlyát tartó beszámoló a korfestő empátiát az élelátó, kiveséző, asszociatív logika virtuozitásával egyesítik. Izgalmas játékossággal és bravúros nyelvi könnyedséggel, szellemesen indázó, cikázó eszme-futtatások leplezik le és pellengérezik ki a tömérék történelmi-társadalmi kegyetlenséget, erőszakosságot, abszurditást. Minden álságot, hazugságot, gatszágot például Trianontól és következményeitől a kommunista diktatúráig és a felemás, kibicsaklott fordulatig, a rendszerváltás eltorzításáig vagy a kisépni (magyar) pusztulás szüntelenül ólálkodó veszedelméig. Az „emberi történelem gyilkos konfliktusaira” (Pomogáts Béla) – annyiféle zsarnokságra, genocidiumra, tudatterrorszusra és újabbfajta globalizációs agresszivitásra, manipulációra – rávilágító író szarkazmusra és elevenbe vág: „A humanizmus nem a kivégzésnek / technikai tökéletesítésében működik tovább, / hanem a meghagyott fejekben.” (A történelmi tanulságok lankadatlan kikristályosítási igénye nem véletlenül kapcsolódik – oly sokaké mellett – Jaspers megállapításához: „Nincs realitás, mely öntudatunk számára lényegesebb volna a történelemnél.”) S a megmaradás esélyét csak növelheti az a szilárd erkölcsiség, amely a költő katartikus régi intelem-verséből (az Illyés Kinga előadóművészi hangján ma is megrázóan üzenő *Férfiakból*) – a hatalomhoz törleszkedés, a nevelésesen öngazdoló morális elzűllés keserű karikatúrájával áttételesen szembeállítva – sugallódik: „Hányan rohadtak el húsz és harminc között. / E kor a férfit vagy szemetet érleli bennünk [...] Ezek a fiúk sem bácsinak indultak, aki más fiút / fejet csóválva korhol, s nem izének, aki lapulva / vet ágyat egy kitüntetés összkomfortos / bársnydობozában [...] mert könnyű az élet, mert nehéz az élet, / mert nem jön ki nekik, mert kijön nekik, / mert egy leckét sosem felejtnek el, / mert más-

valamit tökéletesen elfeledtek, / mert sokan rohadnak el húsz és harminc között.” És ugyancsak a megmaradást szolgálja a mindenkor – a mindennel számot vető s a szellem jelzőfényeként az egész magyarság javára világító, az erdélyi lélemben fölerősödött – hit és akarat, hogy „önmagunk erejében bízva, különböző kultúrák között hagyományosan közvetítve, mi mindig felépítjük a felrobbantott hidakat, beindítjuk Isten ránk bízott malma-
it”.

A jászói (ma Jasov, Szlovákia) premontrei kolostor és templom homlokzata (18. sz.).